

Jan van Oudheusden

Van bondgenoot tot schurkenstaat

Tussen het moment van schrijven en van lezen van dit artikel is er misschien al oorlog uitgebroken tussen de Verenigde Staten en Irak. Februari 2003 was een maand van sterk oplopende internationale spanning, van vredesdemonstraties, onenigheid in de NAVO, en verschillende reacties op het rapport van de wapeninspecteurs.

Dit artikel biedt een vogelvucht-overzicht van de confrontatie tussen Amerika en Irak. Het is bestemd voor geschiedenisdocenten en ook voor hun leerlingen.

2

De bestorming van Damascus door Arabieren, die zich tijdens WO I aansloten bij de Geallieerden in de strijd tegen de Turken.

Bovenaan de emirs Abdoellah (l.) en Feisal (r.), zonen van de Sjarief van Mekka.

Sinds 11 september 2001 zijn velen het boek van Samuel Huntington uit 1997 *The clash of civilizations (Botsende beschavingen)* gaan herlezen. Alle aandacht viel op zijn voorspelling dat het Westen en de islamwereld steeds verder uit elkaar zouden drijven. Hij wees op de enorme groei van islamitische fundamentalistische bewegingen en organisaties. In toenemende mate keerde men zich in het Midden-Oosten af van westerse normen en waarden. Talloze moslims (van Marokko tot in China) hadden Saddam Hoessein in de Golfoorlog van 1991 toegejuicht. Zij zagen in de Amerikaanse oorlogskoalitie 'een verbond van kruisvaarders en zionisten'. Huntington voorzag een wereldwijd conflict tussen het Westen en de islam, dat de eenentwintigste eeuw wel eens zou kunnen gaan beheersen. Voor veel waarnemers waren de aanslagen van 11 september 2001 een bevestiging van Huntingtons waarschuwingen: de terreurdaad van Bin Laden zou de eerste oorlogshandeling vormen in de nieuwe wereldoor-

log. Een Amerikaanse aanval op Irak zou de kloof tussen het Westen en de wereld van de islam alleen maar kunnen verdiepen. Zou dit doemscenario in werking treden, dan kon de eenentwintigste eeuw wel eens een reprise te zien geven – zij het in aangepaste vorm – van het al bijna vijftien eeuwen oude antagonisme tussen jihad en kruistocht.

Het rampjaar 1920

Het eind van de Eerste Wereldoorlog bracht voor de Arabieren de grote desillusie. De belofte van een eigen Arabisch rijk, waarvoor ze in 1916 tegen de Turken in opstand waren gekomen, werd niet nagekomen. Op de Parijse vredesconferentie van 1919 kregen de Arabische leider van de opstand, prins Feisal, en zijn medestanders geen poot aan de grond. 'Lawrence of Arabia', de Engelsman T.E. Lawrence – een levende legende –, die daar als Arabier verkleed rondliep, merkte dat zijn rol als verbindende schakel tussen Britten en Arabieren was uitgespeeld. De Franse premier Clemenceau, die ooit sprak: *'één druppel olie is waardevoller dan een regiment soldaten'*, begreep de waarde van het Midden-Oosten, en wilde niets weten van Britse beloftes aan Arabieren. Hij eiste onverkorte toepassing van de Sykes-Picot-overeenkomst uit 1916, de provisorische verdeling in invloedssferen tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. In april 1920, op de conferentie van San Remo, kwamen Britten en Fransen tot overeenstemming. Elke overweging om het principe van zelfbeschikkingsrecht serieus te respecteren, iets waarop de Amerikaanse president Woodrow Wilson had gehamerd, wuifden zij weg. De Arabische gebieden werden definitief losgescheurd van het Ottomaanse rijk. Frankrijk kreeg het beheer over Syrië en Libanon; Groot-Brittannië over Palestina (waarvan het Transjordanie losmaakte) en Irak.

De voormalige Arabische delen van het rijk kregen nu de status van 'mandaatgebieden'. De Volkenbond, de organisatie die in 1919 werd opgericht om te waken over wereldvrede, kreeg het toezicht over deze gebieden, en Engeland en Frankrijk moesten als mandatarissen (beheerders) namens de Volkenbond de Arabieren opvoeden tot zelfbeschik-

Het Arabisch schiereiland en het Midden-Oosten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

king. De mandaatregeling was een typisch staaltje negentiende-eeuws imperialisme, zij het in een nieuwe verpakking. Voor sjarief Hoessein, heerser over Mekka en Medina en initiatiefnemer van de opstand van 1916, en zijn zonen Feisal en Abdoellah was deze uitkomst een bittere pil. Blijkbaar hadden zij in 1916 helemaal voor niets de kant van de Britten gekozen. Prins Feisal liet zich in maart 1920, dus nog vóór de conferentie van San Remo, in Damascus tot koning van Syrië uitroepen. Arabische nationalistenvan zagen al een wedergeboorte van het middeleeuwse Omayyadenrijk. Maar de Fransen kenden geen pardon. Hun troepen trokken Syrië binnen en al in juli 1920 bezetten zij Damascus. Feisal ging in ballingschap. Als troostprijs kreeg hij van de Engelsen in 1921 de troon van Irak aangeboden. Feisals oudere broer Abdoellah kreeg ook een functie uit handen van de Britten. Hij mocht emir worden van Transjordanie, het gebied ten oosten van de Jordaan dat in 1921 werd losgemaakt van Palestina.

Zo probeerden de Britten nog iets van de McMahonbelofte uit 1916 gestand te doen: onder Britse supervisie mochten Hoesseins zonen koning spelen. Essentieel was echter, dat er geen groot Arabisch rijk kwam, zoals aan de Arabieren was voorgespiegeld.

Nationalistische Arabieren waren zwaar teleurgesteld en verbitterd. Voor hen was het jaar 1920 'Am al-nakba', het rampjaar. In het collectieve geheugen van de Arabieren werd dit begrip blijvend ingeprent als levend bewijs van de perverse politiek van het Westen. Woede richtte zich ook op Arabische leiders als Feisal en Abdoellah die meewerkten met de neo-koloniale politiek van de Fransen en de Britten. Hierdoor radicaliseerde het Arabisch nationalisme.

De implicaties voor Irak

Het Brits mandaat over Irak duurde van 1920 tot 1932. Het land was een samenvoeging van drie Ottomaanse provincies Mosoel, Bagdad en Basra en vormde allern minst een eenheid. Soennitische moslims bezetten de voornaamste

posten, maar ruim de helft van de bevolking bestond uit sjiitische moslims; in het noorden huisde een grote Koerdische minderheid, en verder waren er minderheden van joden en van Assyrische christenen.

Koning Feisal werd ingehuldigd terwijl de militaire kapel het *God save the king* speelde: een volkslied ontbrak nog, evenals een ambtenaren-apparaat, een onderwijssysteem en een leger.

Feisal werkte nauw met de Britten en de voormalige Ottomaanse elites samen om uit het niets een Irakese staat te smeden. In 1930 achtte Groot-Brittannië het land rijp voor zelfbestuur. De Britten behielden twee luchtmachtbases en het beheer over de olievelden die de Iraqi Petroleum Company sinds 1928 in exploitatie had. In 1932 werd het koninkrijk Irak lid van de Volkenbond.

De Tweede Wereldoorlog en het Midden-Oosten

Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) namen Arabieren een afwachtende houding aan, omdat zij de oorlog als een Europese zaak beschouwden. Het Midden-Oosten vormde slechts een zijtoneel, afgezien van de woestijnoorlog in Noord-Afrika, waarin het Duitse Afrika corps in oktober 1942 bij El Alamein door Montgomery's troepen werd teruggeslagen.

De Duitsers en Italianen probeerden munt te slaan uit de heersende anti-Britse en anti-joodse stemming onder grote delen van de Arabische bevolking van het Midden-Oosten. Vanuit de gedachte 'de vijand van mijn vijand is mijn vriend', hadden Arabische leiders daar wel oren naar.

Uit voorzorg gingen de Britten ertoe over hun greep te verstevigen op vitale olieleveranciers als Irak en Iran. Zij bezetten Irak, en dwongen de sjah van Iran tot aftreden ten gunste van diens zoon. Samen met hun Russische bondgenoten bezetten zij Iran, zoals ze dat al eerder gedaan hadden. Tegelijkertijd bezetten Britse troepen, samen met troepen van De Gaulle's 'Vrije Fransen', de Franse mandaatgebieden Syrië en Libanon.

Arabisch socialisme en Baath

Na de Tweede Wereldoorlog manifesteerde zich een nieuw 'rampjaar' voor de Arabieren: 1948 – de stichting van de staat Israël en de nederlaag van de Arabische legers tegen die van de jonge joodse staat. De Arabieren voelden zich vernederd. Fervente nationalistes riepen om wraak op Israël.

De radicalisering van de Arabische publieke opinie bleek uit de alom toegejuichte staatsgreep van een groep militairen in Egypte in 1952. Al spoedig trad de jonge officier Gamal Abdel Nasser als sterke man naar voren. Hij wenste Egypte het leiderschap van de Arabische wereld te bezorgen, nam een fel anti-Israëliëse houding aan en bood de miljoenen arme boeren in zijn land hoop op een beter bestaan. Hij kondigde landhervormingen af, schrapte oude titels en maakte een begin met sociale voorzieningen. Dit alles kreeg weldra het etiket 'Arabisch socialisme'. Vanaf 1955 liet Nasser zich bovendien door de Russen volstoppen met moderne wapens.

Amerika was zo bevreesd voor het opdringen van de macht van de Sovjet-Unie in het Midden-Oosten, dat het Engeland, Turkije, Iran, Pakistan en Irak wist te verleiden tot een militair bondgenootschap, het Pact van Bagdad.

Behalve in Egypte, schoot het Arabisch socialisme ook wortel in Syrië

en Irak. In beide landen kwam de Baath-partij aan de macht. 'Baath' betekent wederopstanding, en wel van de Arabische natie.

De beweging was begonnen in de jaren veertig in Syrië, als een reactie op de Franse overheersing. Zij was tegelijk nationalistisch en socialistisch en predikte het gelijkheidsideaal, zonder religieus onderscheid. Ze wilde af van de grenzen die door de westerse landen getrokken waren, benadrukte de grootsheid van de Arabische cultuur en pleitte voor eerlijker verdeling van de rijkdom en voor betere sociale voorzieningen. Omdat de beweging geen uitgesproken islamitisch stempel droeg, wisten de Baath-politici de grote massa aanvankelijk niet te bereiken. Dat veranderde in de jaren zestig.

Syrië was sinds de onafhankelijkheid in 1946 geteisterd door een reeks militaire staatsgrepen. De politieke instabiliteit had mede geleid tot het avontuur van de Verenigde Arabische Republiek, de korte ongemakkelijke staatkundige verbintenis met het nasieristische Egypte.

In 1963 kwam de Baath-partij door een staatsgreep aan de macht. Een nieuwe staatsgreep, in 1966, bracht een radicale vleugel van de Baath aan het roer, van wie de luchtmacht-commandant Hafez Al-Assad in 1970 als sterke man naar voren trad. Er kwamen hervormingen zoals de nationalisatie van het bank- en verzekeringswezen. Confrontatiepolitiek

De plundering van het koninklijk paleis in Bagdad (1958).

met Israël was hét middel om meer eenheid onder de sterk verdeelde Syrische bevolking te verkrijgen.

In Irak voerde een groep 'vrije officieren' in 1958 een zeer bloedige staatsgreep uit. De hele koninklijke familie werd uitgemoord, wat het eind betekende van het koninkrijk. Irak werd een republiek en wijzigde radicaal van koers. Het regime kondigde grootscheepse landhervormingen af (die mondesmaat werden uitgevoerd) en de pro-westerse politiek werd vervangen door een oriëntatie op Moskou. Irak trad uit het Bagdad-Pact (dat vanaf 1959 CENTO ging heten en nog tot 1979 zou voortbestaan).

De eerste tien jaren van de Iraakse republiek werden getekend door machtsstrijd tussen rivaliserende groepen en opstanden zoals van de Koerden in het noorden van Irak. In 1968 greep de Baath-partij, gesteund door delen van het leger, de macht. De nieuwe president Hasan Al-Bakr – met in zijn schaduw de jonge Saddam Hoessein – gebruikte de Baath om hoogstpersoonlijk een netwerk van macht op te bouwen.

Dat de Baath-partij zowel in Syrië als in Irak de macht had, betekende allerminst dat er meer eenheid kwam in de Arabische wereld. In de praktijk voerden de Baath-politici een eng-nationalistische koers. Het ideaal van Arabische eenheid beleden zij slechts met de mond. Tussen Syrië en Irak heerste bittere rivaliteit.

Naast de min of meer socialistisch gezinde nasseristen en Baathisten bleven in het Midden-Oosten ook een aantal conservatieve regimes overeind, zoals in het Jordanië van koning Hoessein, in Saoedi-Arabië (waar na 1953 de zoons van Ibn Saoed achtereenvolgens de troon bestegen) en in de Golfstaten. Het veelvuldig met de mond beleden ideaal van de Arabische eenheid bleef een hersenschim. Het enige bindende element in de Arabische wereld was de haat tegen Israël.

Irak onder Saddam Hoessein

President Al-Bakr werd bijgestaan door zijn jonge neef, Saddam Hoessein. Met inkomsten uit de olie, waarvan de prijs door de oliecrisis in 1973 flink was gestegen, konden zij voor de Iraakse massa's grote projec-

± 1960: Staten en pijpleidingen – ▲▲▲ geven de boorinstallaties aan.

ten opzetten zoals onderwijsprogramma's, bouw van scholen, wegen en ziekenhuizen. De nationalisatie van de Britse Iraqi Petroleum Company in 1972 leverde de financiën daarvoor.

Saddam oogstte bewondering van het Westen en de VN voor wat hij met zijn organisatietalent tot stand bracht. Er werd stevig geïnvesteerd in zware industrie, zodat er werk in overvloed was. Ziekenzorg en hoger onderwijs werden praktisch gratis toegankelijk. Vrouwen kregen toegang tot opleidingen en banen. Tegelijk groeide afgrijzen voor de harde manier waarop alle oppositie werd aangepakt, met name die van de Koerden in het noorden. In 1974-75 kwamen de Koerden in opstand. Deze groeide uit tot een verbeterd oorlog. Toen de sjah van Iran in 1975 echter een overeenkomst sloot met Irak, betekende dit het feitelijk einde van die opstand, omdat de rebellen in dat buurland geen toevlucht meer konden zoeken. De grens met Turkije – dat zijn eigen strijd voerde tegen Koerdische rebellen – was al eerder gesloten. Zonder pardon liet Bagdad

een kwart miljoen Koerden naar het zuiden deporteren. Grote aantallen Arabieren gingen hun woonplaatsen innemen.

In 1979 trad de zieke Al-Bakr af en nam Saddam Hoessein alle macht in handen. Saddam (1937) stamde uit een familie van landloze boeren uit de streek rond Takrit. Van zijn pleegvader, een bewonderaar van Adolf Hitler, had hij een stevige haat geërfd tegen de Britten. Een geschrift van hem had als titel: *'Drie soorten die Allah niet geschapen had moeten hebben: Perzen, joden en vliegen'*.

Al vóór zijn twintigste had Saddam zijn eerste moord gepleegd. Als jong Baath-activist bracht hij enkele jaren door in ballingschap en in de gevangenis. Samen met zijn ondergrondse Baath-activiteiten stonden die ervaringen garant voor de vorming van een meedogenloze en immer wantrouwende persoonlijkheid.

Vanaf 1979 was Saddam Hoessein president, hoofd van de Revolutionaire Commandoraad (een klein comité bestuurders), partijvoorzitter en hoofd van de strijdkrachten.

Hij ontpopte zich als een bijzonder wreed dictator, die een sadistisch genoeg schepte in vervolging, marteling en executies van politieke tegenstanders. Dit contrasteerde scherp met de gelijkheidsideologie van de Baathpartij. Die partij was meer en meer zijn persoonlijk machtsinstrument geworden. Een heel netwerk van binnenlandse spionnen voorzag hem van informatie over mogelijke tegenstanders. Alleen al in 1981 en 1982 werden naar schatting meer dan drieduizend Irakezen geëxecuteerd. Saddam plaatste leden van zijn soennitische familie en zijn Takritistam op hoge posten. Daarmee gaf hij tevens aan de sjiiitische meerderheid in Irak het signaal dat zij zich beter gedeisd kon houden.

In vele opzichten toonde Saddam zich een kloon van Stalin: zijn driedubbele veiligheidsdienst, zijn marktkamers (video's van taferelen daar toonde hij zijn zoontjes wanneer die stout waren), zijn paranoïa, zijn teruggetrokken leven in telkens een ander van zijn tientallen paleizen, het genoeg dat hij schepte in het ontmaskeren van 'komplotten', en natuurlijk de muilkorving van de pers, de bulderende propaganda, de vernoeming naar hem van straten, hospitalen, scholen, boerderijen. Eén ding heeft bij mijn weten zelfs Stalin nooit gepresteerd: Saddam zette dubbelgangers in om hem te vervangen bij officiële ontvangsten. Ook zijn beide zoons bedienden zich van dubbelgangers.

Saddams grootheidswaanzin kende geen grenzen. Zo liet hij – in strijd met de seculiere uitgangspunten van de Baath – een stamboom fabriceren, als bewijs dat hijzelf rechtstreeks van de profeet Mohammed afstamde. Hij zag Mohammed overigens minder als boodschapper van Allah dan als politiek leider der Arabieren. De grap ging rond dat Irak 28 miljoen inwoners telde: 14 miljoen mensen en 14 miljoen Saddambeelden. Saddam liet ook met zijn eigen bloed een zeshonderd pagina's dikke handgeschreven kopie van de Koran vervaardigen. Met eenzelfde gevoel voor manipulatie van de geschiedenis stelde hij Irak voor als de rechtsopvolger van de Mesopotamische culturen uit de Oudheid en van het middeleeuwse Abbasiedenrijk.

De oorlog Irak-Iran 1980-1988 (De Eerste Golfoorlog)

De chaos in Iran na de machts-overname door Khomeiny en zijn fundamentalistische sjiiitische moslims, verleide Saddam Hoessein in 1980 tot een grootscheepse aanval op dit buurland. De inzet van de strijd was het bezit van de grensrivier de Shatt al-Arab, de samenvloeiing van de Eufraat en de Tigris in de Perzische Golf en Irak's enige uitweg naar zee. Het verdrag uit 1975 werd door Saddam verscheurd. Tegelijk wilde hij hiermee de eeuwenoude rivaliteit tussen Arabieren en Perzen in zijn voordeel beslechten. De Perzische Golf zou zijn bezit worden, en Irak zou het leiderschap in de Arabische wereld overnemen van Egypte, dat door de vrede van Camp David in een isolement was gekomen.

Een overwinning op Iran zou bovendien een klap toebrengen aan het sjiiitische fundamentalisme, waarmee het bewind in Bagdad nog altijd rekening moest houden, gelet op de miljoenen sjiiitische onderdanen.

De Irakese invasie liep al spoedig vast in een uitzichtsloze oorlog, op Vietnam na de langste internationale oorlog van de twintigste eeuw. Met succes klopte Saddam om hulp aan bij de andere Arabische landen. Met name Saoedi-Arabië, Koeweit en de Golfstaten, die een Iraanse opmars vreesden, leenden tientallen miljarden dollars aan het regime in Bagdad. Ook zocht hij toenadering tot Egypte, het land dat hij eerder zo had verketterd vanwege Camp David, het vredesverdrag met Israël. In 1984 herstelde Saddam de (in 1967 verbroken) betrekkingen van Irak met de Verenigde Staten. Hij betrok wapens uit de Sovjet-Unie en uit Frankrijk. Voor al deze landen was Khomeiny de demon, en alle meenden dat ze voor de olie beter met Saddam zaken konden doen dan met de ayatolla's. Toen in 1981 de Israëlische luchtmacht plotsklaps een Irakese kernreactor kapotschoot, vestigde dit voor het eerst de aandacht van de wereld op Saddams geheime nucleaire programma.

Na de aanvankelijke Irakese successen op het slagveld wist Iran in 1982 het grootste deel van het verloren terrein

te heroveren. Tegenover het materiële overwicht van Irak bracht Iran een bijzonder wapen in de strijd: het plaatste honderdduizenden kindsoldaten vooraan in de linies, die onder meer de mijnevelden moesten verkennen. Velen van hen sneuvelden, met om hun hals een hanger met een sleuteltje voor toegang tot het paradijs.

Irak ondernam van zijn kant bombardementen met gifgas en andere chemische wapens.

Het ergste was het gifgasbombardement op het Koerdische stadje Halabja (16 maart 1988) in Noord-Irak, uitgevoerd door Saddams neef die de bijnaam 'chemicaliën-Ali' droeg. Vijfduizend mensen vonden de dood, tienduizend raakten gewond. Ze werden vergast met een waterstofcyanideverbinding die de Irakezen met behulp van Duitse adviseurs hadden ontwikkeld. Het nieuwe gifgas vertoonde gelijkenis met het gas dat de nazi's hadden gebruikt om de joden uit te roeien.

Saddam was de eerste oorlogsleider die toestemming gaf zenuwgas in te zetten, en de eerste nationale leider die chemische wapens tegen zijn eigen bevolking gebruikte. Reeds in 1983 hadden Irakese commando's achtduizend leden van een opstandige Koerdenstam opgepakt en vermoord.

Saddam bood een wapenstilstand aan, maar de Iraanse geestelijke leider Khomeiny eiste volledige schade-loosstelling en de val van de 'goddeloze' Irakese leider. Zelfs kondigde hij de jihad af tegen Saddam. In het heetst van de strijd schoten beide oorlogvoerende landen elkaars olie-installaties in brand. Om Saddams Arabische bondgenoten te trefen, vuurde Iran ook op olietankers van of naar de Perzische Golf. Bovendien woedde er een stedenoorlog, waarin zowel Bagdad als Teheran onder vuur kwamen te liggen. Pas in 1988 maakte intensieve bemiddeling door de VN een eind aan het bijzonder bloedige conflict. Bijna een miljoen Irakezen en Iraniërs waren om het leven gekomen.

Saddam liet een gigantische *arc de triomphe* bouwen in het centrum van Bagdad, twee reusachtige zwaarden kruislings boven de paradedweg, vastgehouden door vuisten gemodelleerd

naar die van de president zelf. Dit voor het geval iemand in Bagdad mocht twijfelen aan zijn 'overwinning'.

Koeweit en operatie-Desert Storm 1990-1991 (De Tweede Golfoorlog)

Ondanks de enorme verliezen en de verwoesting van zijn land, verkondigde Saddam dat hij eigenlijk een overwinning had behaald. Zijn leger kon zich eind jaren tachtig het op drie na grootste ter wereld noemen. Irak bezat een heel arsenaal Scud-raketten (waarmee steden bestookt konden worden) en werkte aan de ontwikkeling van dodelijke chemische en biologische wapens.

Het olie-rijke Koeweit werd zijn volgende doelwit. Het staatje weigerde aan Irak de oorlogsschulden kwijt te schelden; samen met het van Saoedi-Arabië geleende geld bedroegen die maar liefst zestig miljard dollar. Ook hanteerde Koeweit een lage olieprijs, waarvan vooral het Westen (met Israël) profiteren zou.

De grens tussen Koeweit en Irak werd door Saddam voorgesteld als een kunstmatige lijn, ooit door de Britten getrokken, die niet erkend hoefde te worden.

Op 2 augustus 1990 viel het Iraakse leger Koeweit binnen. Het land werd geannexeerd. De Amerikaanse president George Bush sr. – die Saddam voorstelde als een tweede Hitler – wenste niet van appeasementpolitiek verdacht te worden, net zo min als de Britse premier Eden dat in 1956 wilde, toen die oog in oog met Nasser stond. Amerika legde zich dus niet neer bij de brutale annexatie van het weerloze landje. Maar daarnaast was het voor menigeen duidelijk dat het belang van Koeweit als goedgunstige olieleverancier voor het Westen veel zwaarder woog dan alle uitgesproken principes.

Gezien de lugubere staat van dienst van Saddam, was het was niet moeilijk hem te demoniseren. Bush slaagde erin een coalitie te smeden van meer dan twintig landen, ter bevrijding van Koeweit. Saddam pochte over zijn kansen in de aanstaande 'Moeder aller Veldslagen'. Hij gokte op steun van de Arabische massa's. Maar de regimes had hij niet aan een touwtje. Enkele belangrijke Arabische landen zoals Saoedi-Arabië, Syrië en

Egypte sloten zich aan bij de coalitie, uit angst voor Saddam. Hetzelfde deed ook NAVO-partner Turkije. De enige supporters voor Saddam waren Jordanië en de PLO: de Palestijnen in hun desperate positie lieten hun oren hangen naar diens lokroep als hun 'bevrijder'.

De Verenigde Staten wisten een geallieerde strijdmacht van in totaal bijna een miljoen soldaten op de been te brengen, en een luchtmacht waar die van Irak niet aan kon tippen.

De gigantische mobilisatie kreeg de codenaam operatie *Desert Shield*. Een Veiligheidsraadsresolutie stelde per ultimatum dat Irak uiterlijk op 15 januari 1991 Koeweit diende te verlaten. Daarna waren 'alle noodzakelijke middelen' geoorloofd om het land te bevrijden.

Onmiddellijk nadat Irak de datum had laten verlopen, startte operatie *Desert Storm*. Vijf weken van zware luchtaanvallen op Bagdad en andere steden veroorzaakten een enorme schade aan gebouwen en infrastructuur, en eisten een hoge tol aan mensenlevens. Irak antwoordde door zowel Israël als Saoedi-Arabië onder vuur te nemen. Toen Israël door Iraakse Scud-raketten werd getroffen, zetten de Israëli's gasmaskers op, en spookachtige herinneringen aan de holocaust kwamen boven. Palestijnen op de Westoever, die juichten bij elke Scud richting Israël, kregen evenwel geen gasmaskers uitgereikt.

Met kunst- en vliegwerk – en door het haastig installeren van Patriot-

raketten – wist Amerika de getergde Israëlische regering ervan te weerhouden op eigen houtje wraak te nemen op Irak, wat een breuk in de coalitie zou hebben betekend.

De bombardementen werden in februari gevolgd door een grond-offensief van slechts honderd uren. Saddams troepen gaven zich prompt over. Binnen enkele dagen werd Irak verslagen en was Koeweit bevrijd. Uit wraak liet Saddam de olie-installaties in brand schieten.

De kans om Saddam Hoessein persoonlijk uit te schakelen werd door de Amerikanen niet benut. Bush hield zich aan de strikte interpretatie van de Veiligheidsraadsresolutie: Koeweit was bevrijd, en daarmee uit. Zeer waarschijnlijk vreesde hij bij uitschakeling van het regime in Bagdad een destabilisering van de hele regio, en gaf hij er de voorkeur aan Saddam te handhaven als aangeschoten wild.

De beslissing van Bush is naderhand door velen betreurd, het allereerst door de sjiïeten in het zuiden en de Koerden in het noorden van Irak. Elk van beide bevolkingsgroepen achtte namelijk het moment van de nederlaag rijp voor een opstand tegen Bagdad. Saddam had echter zijn elitetroepen achter de hand gehouden, en hij kon beide opstanden neerslaan en tal van opstandelingen laten executeren. Er volgde een massale uittocht van Koerden richting Iran en Turkije, waarbij minstens twintigduizend van hen stierven. Dat Amerika het niet voor hen had

willen opnemen, was voor de sjiieten en de Koerden een bittere deceptie. Zij voelden zich verraden.

De Veiligheidsraad van de VN nam in april 1991 resolutie 687 aan, vanwege de lengte 'de moeder aller resoluties' genaamd. Irak moest een volledige lijst overhandigen van alle faciliteiten voor biologische en chemische wapens, van raketten en nucleair materiaal. Er werden sancties gesteld op allerlei producten, en er werden 'no-fly-zones' ingesteld boven delen van Irak. Saddam werd gedwongen teams van wapeninspecteurs van de UNSCOM toe te laten.

Met Irak in puin, het halve land in opstand en de zwaarste sancties uit de geschiedenis van de VN aan zijn broek, gingen westerse waarnemers ervan uit dat Saddam binnen het jaar wel weg zou zijn. Deze wist zich echter te handhaven. Economische sancties van de VN konden hem niet deren, maar veroorzaakten wel massale ondervoeding en kindersterfte. In 1992 deed de VN een aanbod aan Irak om voedsel en medicijnen te leveren in ruil voor olie. Pas in 1996 ging Saddam op dit aanbod in: het 'oil for food'-program trad in werking.

Saddam vatte dit op als teken van zwakheid van de wereldgemeenschap en meende hogere eisen te kunnen stellen. Hij werkte UNSCOM steeds meer tegen. In 1998 dwong hij de wapeninspecteurs zijn land te verlaten.

Amerika en Groot-Brittannië reageerden met een reeks bombardementen, onder de operatiernaam 'Desert Fox'. De verdenking dat Saddam Hoessein bezig was massavernietigingswapens te fabriceren werd almaar sterker en veroorzaakte in 2002 de volgende crisis.

De crisis om Irak 2002-2003

Na de oorlog tegen de Taliban in 2001, bepaalde Bush een nieuw doelwit in de strijd tegen het terrorisme: Saddam Hoessein. De vreeswekkende Irakese dictator werd ervan verdacht massavernietigingswapens van chemische en biologische aard te

vervaardigen, en wellicht ook nucleaire. Saddam had alle VN-resoluties over wapeninspecties aan zijn laars gelapt. Bovendien verdacht Bush hem van samenwerking met Al Qa'ida, hoewel het bewijs daarvan moeilijk te leveren viel.

De redenering van de haviken in de regering-Bush luidde, dat een preventieve aanval om Saddam te ontwapenen – en af te zetten – beter was dan afwachten tot hij met zijn wapenarsenaal heel de regio kon beheersen, of zijn massavernietigingswapens kon doorsluizen naar terroristische netwerken.

Het idee van de 'preventieve aanval' leek de kern te vormen van Amerika's nieuwe militaire doctrine, die de Koude-Oorlogsconcepten van 'indamming' en 'afschrikking' verving. Die hielpen niet tegenover terroristen die Amerika en het Westen naar het leven stonden. Amerika diende dit karwei desnoods alleen op te knappen, ongeacht of de VN hiervoor het groene licht zou geven.

Critici wezen echter op de enorme risico's van zo'n eenzijdige Amerikaanse aanval op Irak. Wanneer de Verenigde Staten Irak zouden bombarderen en binnenvallen, kon dat de hele regio destabiliseren, en de moslimwereld zou zich als één blok tegen hen richten. Het gevreesde conflict tussen 'botsende beschavingen' kon dan leiden tot een derde wereldoorlog, zo vreesden zij.

Bush was zo voorzichtig om vooralsnog geen eenzijdige actie tegen Irak te wagen buiten de VN om. In de Veiligheidsraad werd vanaf september 2002 druk onderhandeld. In november nam de Raad unaniem Resolutie 1441 aan, die Irak aan een nauwgezet tijdsplan onderwierp. Het land moest wapeninspecteurs (UNMOVIC) toelaten en hen niets in de weg leggen, en bovendien een volledig overzicht geven van al zijn massavernietigingswapens. Uiterlijk in februari 2003 moesten de inspecteurs verslag uitbrengen aan de Veiligheidsraad.

Hiermee was het aftellen begonnen. De spanning steeg, niet in het minst in Israël waar de gasmaskers opnieuw getest werden. In december overhandigde Irak aan de wapeninspecteurs een rapport van vele duizenden pagina's, dat echter vol hiaten zat.

Massaal protest in Londen. In het weekend van 15/16 februari 2003 demonstreerden miljoenen mensen overal op de wereld tegen een oorlog in Irak.

In januari 2003 meldde het inspectie-team nog geen wapens te hebben aangetroffen. Ondertussen versterkten de Amerikanen en de Britten hun strijdkrachten in het Midden-Oosten, en voerden zij druk diplomatiek overleg met hun bondgenoten. Eind januari waren de militaire voorbereidingen al ver gevorderd. Iedereen wist dat de snikhete zomer geen geschikt moment vormde voor de geallieerde troepen om in de aanval te gaan, dus een besluit tot actie zou snel moeten vallen.

Naarmate het moment van de waarheid naderde, drongen meer en meer stemmen aan op bezinning. In de westerse wereld en in de Verenigde Staten zelf wezen critici erop, dat het voornaamste motief voor een eventuele aanval op Irak niet de massavernietigingswapens betrof, maar de controle over de olietoevoer naar het Westen. Irak bezat namelijk op Saoedi-Arabië na de grootste oliereserves ter wereld. Een egoïstisch doel als goedkope olieleverantie – voortvloeiend uit de eeuwige dorst naar olie van 's werelds grootste olieconsument – zou nooit de inzet van een oorlog mogen vormen.

Daarbij kwam de 'Pax Americana' na de overwinning op Irak. Het opleggen daarvan zou tot grote spanningen kunnen leiden tussen Washington en Moskou. De verwachting dat de Verenigde Staten de Golfregio definitief aan hun politieke dominantie willen onderwerpen, kon worden gestaafd door rapporten van conservatieve denktanks uit de omgeving van president Bush, die pleitten voor permanente substantiële militaire aanwezigheid van de supermacht in het Midden-Oosten.

Om boven die verdenking te staan, was het voor Amerika van belang de oorlog niet op eigen houtje te voeren. Maar 2003 bleek geen 1991 te zijn. De Saoedische regering liet in januari weten dat Amerika alleen van haar grondgebied gebruik mocht maken na een besluit van de Veiligheidsraad over Irak. De betrekkingen van de Saoedi's met Verenigde Staten stonden toch al onder druk, sinds gebleken was dat de terroristen van de 11^e september voor het grootste deel uit Saoedi-Arabië afkomstig waren, nota bene Amerika's oudste bondgenoot in het Midden-Oosten.

De Britten lieten medio januari doorschemeren voor uitstel van een beslissing te zijn, om de inspecteurs meer tijd te gunnen. Turkije eiste een zeer grote financiële vergoeding voordat het land Amerikaans strijdkrachten zou toelaten om zich te legeren in het grensgebied. En de EU verklaarde dat zij zou blijven wachten op een nieuwe resolutie van de VN.

Mogelijke complicaties

Behalve zaken die onmiddellijk aan de orde waren, kwamen ook andere overwegingen naar voren om niet snel en optimistisch in een oorlog verzeild te willen raken. In geval van een aanval op zijn land zou Saddam wel eens wild om zich heen kunnen slaan, bijvoorbeeld door brand te stichten in de olie-installaties, of door nieuwe Scud-raketten op Israël af te vuren. Al Qa'ida zou ook een duit in het zakje willen doen met nieuwe massale aanslagen. Osama Bin Laden riep daartoe in februari op, via een geluidsbandje dat door kenners als authentiek werd bestempeld. Er zouden duizenden rekruten voor de jihad in actie kunnen komen.

In Turkije gingen bovendien stemmen op om een eventuele oorlog te benutten om de Noord-Irakese olievelden in te nemen, die zich bevinden in Koerdisch gebied. Turkije zou hiermee willen verhinderen dat de Koerden van Noord-Irak een onafhankelijke staat uitroepen, aantrekkelijk voor de Koerden in Zuid-Oost-Turkije om zich bij aan te sluiten. De regering in Ankara mag zich met recht zorgen maken over de loyaliteit van haar Koerdische onderdanen, nadat zij eind jaren negentig korte metten had gemaakt met de Koerdische afscheidsbeweging PKK. De grenzen van 1920 zouden wel eens uiterst fragiel kunnen blijken.

Laatste nieuws

Begin februari probeerde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Powell met gebruikmaking van geluidsbandjes en satellietfoto's de leden van de Veiligheidsraad vergeefs te overtuigen van de trucs die Irak toepaste om de wapeninspecteurs om de tuin te leiden. Op 14 februari spraken UNMOVIC-chef Hans Blix en het hoofd van het internationaal atoomagentschap IAEA

Literatuur

- Marc Bowden, 'De tiran', in *HP/De Tijd*, 19 juli 2002, 20-37.
 William Cleveland, *History of the Middle East* (Oxford 20002).
 Con Coughlin, *Saddam. Biografie van een dictator* (Utrecht 2002).
 Ruud Hoff, *Het Midden-Oosten. Een politieke geschiedenis* (Utrecht 1991).
 Albert Hourani, *De geschiedenis van de Arabische volken* (z.p. 20004).
 Samuel Huntington, *Botsende beschavingen. Cultuur en conflict in de 21ste eeuw* (Antwerpen 20014).
 Bernard Lewis, *Het Midden-Oosten. 2000 jaar culturele en politieke geschiedenis* (Amsterdam 20024).
 Bernard Lewis, *Wat is er misgegaan? De betrekkingen tussen het Westen en het Midden-Oosten* (Amsterdam/Antwerpen 2002).
 Simon Reeve, *De nieuwe jakhalzen. Osama Bin Laden, Ramzi Yousef en de toekomst van het terrorisme* (Amsterdam 2002).
 Charles Tripp, *Irak, een geschiedenis* (Amsterdam/Leuven 2002).
 Latif Yahia, *Ik was Saddams zoon. Als dubbelganger in dienst van de Iraakse dictator* (Rijswijk 1994).

Mohammed El-Baradei tegenover de Veiligheidsraad een betrekkelijk gematigd oordeel uit over de Irakese bereidheid tot samenwerking met de inspecties. Tegelijkertijd vaardigde Saddam een decreet uit dat massavernietigingswapens verbood. Powell zag hierin de zoveelste truc van de dictator. Maar zelfs de Britse premier Blair pleitte nu voor enig uitstel, ten einde de wapeninspecteurs meer tijd te gunnen. Misschien kreeg hij de kriebels van de miljoenen vredesdemonstranten die net als in andere landen in het weekend van 15-16 februari de straat op gingen: de grootste Engelse vredesdemonstraties sinds 'Vietnam'!

Op 24 februari kondigden de VS een nieuwe ontwerp-resolutie aan voor de Veiligheidsraad en Powell ging meteen op pad om steun te vinden. De Veiligheidsraad zou zich spoedig na 7 maart moeten uitspreken over de resolutie die militair ingrijpen mogelijk maakt.

Dit artikel is een bewerking van enkele passages uit mijn boek 'De geschiedenis van het Midden-Oosten in een notendop' dat een dezer dagen verschijnt bij uitgeverij Prometheus, Amsterdam.